

Adorján Zsuzsanna:

VESZÉLYES EGYENSÚLYPOLITIKA – OROSZORSZÁG ÉS TÖRÖKORSZÁG VISZONYA

DOI: 10.35926/HSz.2024.2.5

ÖSSZEFOGLALÓ: A két egykori birodalmat, Oroszországot és Törökországot geopolitikai helyzetük évszázados versengésre ítélte. A történelem folyamán érdekük időről időre hol szembeállította, hol pedig kiegyezésre készítette a feleket. A viszonylag kiegyensúlyozott pragmatizmust valójában csak Putyin és Erdoğan hatalomra kerülése hozta el, ugyanis a felek legfontosabb érdeke az volt, hogy az esetleges érdekütközések során a gazdasági és az energiapolitikai kapcsolatok ne szenvedjenek kárt. Időközben azonban az Amerikai Egyesült Államok viszonya Oroszországgal mélypontra süllyedt, és Ankarával is egyre több konfliktusa támadt annak Moszkvával fenntartott jó kapcsolata miatt. Erdoğan pedig mindvégig igyekezett úgy lavírozni a szemben álló hatalmak között, hogy az valójában Törökország érdekeit szolgálja. Az elemzés ennek a már olykor kiélezett egyensúlypolitikának a hátterét igyekszik bemutatni.

KULCSSZAVAK: Törökország, Erdoğan, Oroszország, Putyin, NATO, egyensúlypolitika

A SZERZŐRŐL:

Adorján Zsuzsanna a Milton Friedman Egyetem Politikatudományi tanszék volt mesterhallgatója, 2018-tól a Magyar Honvédség Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság állományában lévő önkéntes műveleti tartalékos hadnagy (ORCID: 0009-0000-0621-223X; MTMT: 10093572)

TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

A Törökország és Oroszország közötti kapcsolatrendszernek olyan mélyreható geopolitikai gyökerei vannak, amelyek több évszázados politikai versengésre ítélték a két országot. Földrajzi helyzetükből adódóan a két egykori birodalom érdekszférája folytonosan keresztezte egymást, ami számos konfrontációhoz vezetett az ütközőzónáknak tartott övezetekben. Elég, ha csak a Kaukázusra, Közép-Ázsiára vagy a Balkánra gondolunk, ahol a kulturális, etnikai és vallási törésvonalak számos összeütközéshez vezettek.

A 18. század elejétől terjeszkedő cári Orosz Birodalom a délről érkező oszmán fenyegetéssel szemben védtelen volt, ezért Nagy Péter nagyhatalmi riválisként tekintett az Oszmán Birodalomra, és elfoglalta a Don torkolatánál fekvő Azov várát. Ez a sérelem váltotta ki azt az 1710–1711-es orosz–török háborút, amelyben a törökök végül visszaszerezték Azovot. Az Orosz Birodalom természetes déli határának a Fekete-tenger és a Kaukázus bizonyult volna, de ez az utóbbi javarészt muszlim népességű térség az Oszmán Birodalom érdekelt-ségébe is tartozott, ami törvénytörésszerűvé tette a további háborúkat a két hatalom között.

A másik konfliktusgócot ez időben a világtengerekre való kijutás jelentette, amire a melegtengeri kikötőkön keresztül vezetett az út. A Balti-tengerre való kijutás után az Orosz Birodalom figyelmének középpontjába a Fekete-tenger elérése került, amelyhez a Tatár Kánság által uralt Krím félszigeten át vezetett az út. A Krím 1783-as meghódítása után a hadjáratok

átterjedtek a Kaukázusra is. Bár a 19. század végére sikerült a Fekete-tenger északi és keleti részét is birtokba venni, de a legfontosabb területek, a Földközi-tengerre vezető Boszporusz és a Dardanellák továbbra is az oszmánok kezében maradtak.¹

További ütközőpontnak az a Konstantinápoly számított, amely az oszmánok általi 1453-as elfoglalása előtt még a keleti ortodox kereszténység központja volt. Az oroszok az ide vezető utat az oszmánok uralta, ám zömmel ortodox népek által lakott Balkánon keresztül tervezték megtenni. A katonai intervenció legitimitását pedig az ortodox kereszténység védelme és a pánszláv eszme terjesztése biztosította.

A két hajdani birodalom szembenállása az első világháború végével eredményezett mérőben új helyzetet. Ez az átmeneti időszak mindkét fél számára az antanthatalmak elleni szembenállással telt, ami kihatással volt a felélénkülő gazdasági kapcsolatokra is. Ennek a jó viszonynak vetett véget az 1952-es török NATO-csatlakozás. Az érdekellentétek ismét a Fekete-tengeren ütköztek ki, amely a NATO és a Varsói Szerződés ütközőzónájának számított. Mivel ebben az időszakban a szovjetek komoly stratégiai törekvése volt a befolyásuk növelése a gyarmati rendszerből felszabadult közel-keleti országokban, ezért rendkívül érzékenyen érintette őket, hogy Törökország a Fekete-tenger déli részén gyakorlatilag elvágtatta őket a közel-keleti szövetségeseiktől. Ez persze nem maradt megtorlás nélkül a szovjetek részéről sem, akik ezért a kurd szeparatista törekvések támogatását fegyverként használták.

A két ország közötti feszültség csak a hatvanas évek végén enyhült, amikor Törökország politikai téren szembekerült az Egyesült Államokkal. A hidegháború végét követően az alacsony áron értékesített török termékek csakhamar közkedvelté váltak a gazdasági válsággal sújtott orosz népesség körében. A Szovjetunió felbomlása azonban olyan lehetőségeket is megnyitott Törökország számára, amelyek komoly érdekellentétekhez vezettek a két ország között. Az újraértelmezett külpolitikai stratégia középpontjában egyrészt az európai uniós törekvések kaptak domináns szerepet, másodsorban Törökország intenzív közép-ázsiai tevékenységbe kezdett a függetlenné vált, a török nyelvcsalád nyelveit beszélő Kazahsztánban, Üzbegisztánban, Kirgizisztánban és Türkmenisztánban is, melyek lakosait rokon népségeknek tartja. Az 1989–1993 közötti köztársasági elnök, Turgut Özal pántürk törekvéseit az éppen felbomlás előtt álló Szovjetunió vezetése érthető okokból nehezményezte. Emellett a törökök és az oroszok véleménye merőben eltért az egyre fokozottabb feszültséget keltő kaukázusi régió tekintetében is, ahol az azeriek és az örmények között forrtak az indulatok Hegyi-Karabah miatt. Az egységes türk elképzelés miatt Ankara Azerbajdzsán mellett állt ki azzal az Örményországgal szemben, mely napjainkban is hagyományosan jó kapcsolatot ápol az oroszokkal.

AZ OROSZ ÉS A TÖRÖK NEMZETI ÉRDEKEK

Az ezredforduló után Putyin és Erdoğan hatalomra kerülésével aztán egy pragmatikus, viszonylag kiegyensúlyozott, ámbár válságoktól korántsem mentes kapcsolat épült fel, amire már az együttműködés volt jellemző. 2008-ra már Oroszország vált Törökország legfőbb kereskedelmi partnerévé, a forgalom 65%-át a földgáz és a kőolaj törökországi importja tette ki, ugyanakkor Oroszország lett a török export harmadik legjelentősebb célországa is. A termékek mintegy 25%-át textilárúk, 15%-át élelmiszerek, 12-12%-át pedig gépjárművek

¹ Lesz-e orosz-török háború? ... 2016

és kereskedelmi cikkek tették ki.² Az ukrán válság miatti, Oroszországot érintő szankciók szintén a török piacnak kedveztek, mivel Ankara nem csatlakozott ezekhez. Így büntetlenül tudtak nagyobb mennyiségű agrárterméket exportálni Oroszországba, sőt Erdoğan még azt is felajánlotta, hogy a finanszírozás történjen nemzeti valutában.³ Ezenfelül a turizmus továbbra is fontos részét képezte a bilaterális kapcsolatoknak.

A NATO, illetve az Amerikai Egyesült Államok és Törökország viszonya már akkor egyfajta fordulóponthoz érkezett, amikor az amerikai haderők bevonultak Irakba, onnantól kezdve pedig egyre hangsúlyosabbá vált a nyugati és a török érdekek ütközése. Ettől a ponttól fogva szinte követhetetlen, olykor már-már véletlenszerű diplomáciai lépések vették kezdetüket. Ezt jelezte az is, hogy bár Ankara rengeteg mindent feladott, reformok tucatjaival próbált megfelelni az Európai Unió csatlakozási feltételeinek, de bármivel is próbálkozott, a másik oldalról nem volt fogadókészség. Ettől fogva ugyan NATO-tagként, de mégis az Európai Unióból kirekesztve, bár szekularizáltan, mégis egyfajta sértett muszlim országgént fordult első kézből Oroszországhoz, amennyiben úgy érezte, hogy a Szövetség nem támogatja megfelelően.

Mindebből persze még korántsem következett, hogy Oroszország és Törökország viszonya feszültségmentessé vált volna. Az évszázados történelmi teherterhelések mellett a geopolitikai érdekszféráik továbbra is meglehetősen sok helyen keresztezték egymást, és időről időre ellentétes táborba terelték őket.

Így például a 2011 márciusában kezdődött szíriai polgárháborúba történt orosz beavatkozással újból mélypontra jutottak. Ugyanis míg Oroszországnak rendkívül fontos érdekei fűződnek az Aszad-rendszer fenntartásához, Törökország egyre inkább elítélte a polgári erőszakot alkalmazó szír rezsimet, amihez hozzájárultak a Törökországba érkező nagyszámú szír menekült okozta problémák, az egyre inkább fokozódó kurd törekvések és a határ menti fegyveres villongások is. Másrészt Ankara régi geostratégiai célja volt, hogy Szíria északi részén kialakítson egy repüléstilalmi zónát, amely a konfliktusok kiszélesedésével olyan területeket is érinthet, mint például a Latakia melletti türkmén települések. Kisvártatva be is következett a drámai fejlemény, amikor a török fél a sorozatos határsértések után 2015. november 24-én rakétával lelőtte az állítása szerint török légtérbe berepült orosz Szu-24 típusú vadászbombázót. Oroszország válaszul még azon a héten Sz-400-as rakétarendszert telepített a Hmeimimbe.⁴ Egyes szakértők szerint az incidens előzményének tekinthető, hogy az oroszok által már napok óta bombázott területeken olyan türkmén illetőségű fegyveres erők tartózkodtak, amelyek az orosz szövetséges Aszad elnök ellen harcoltak.

Ennek a rövid, de feszült időszaknak vetett véget a 2016. július 15-i törökországi puccskísérlet.⁵ Ennek hátterét az adta, hogy Erdoğan az ellene irányuló államcsínyért azt a száműzött Fethullah Gülen hitszónokot okolta, aki az Amerikai Egyesült Államok védelmét élvezte. Mi több, mikor a terrorizmussal vádolt Gülen szövetségesét, Andrew Brunson amerikai állampolgárságú lelkész a török hatóságok később letartóztatták, Washington még szankciókkal is sújtotta Törökországot.⁶ Az elutasított kiadatás után Erdoğan első útja Moszkvába vezetett, és „az ellenségem ellensége a barátom” elven immáron Iránnal is kiegyezve olyan szíriai tárgyalásokba kezdett, melyek eredményeként végül a törökök feladták Aszad meg-

² Szigetvári 2014, 108.

³ Uo. 109.

⁴ Turkey signs deal to get Russian S-400... 2017.

⁵ Hume 2016.

⁶ Mi a törökök álláspontja a háborúról? 2022.

buktatását célzó törekvéseiket. Ezzel egyidejűleg rohamosan bővülni kezdtek a bilaterális kapcsolatok, melyek egyúttal már erőteljes katonai dimenziót is kaptak. Ilyennek tekinthetők többek között a kezdetben újonnan tervbe vett fegyverszállítási egyezségek.⁷ A kétoldalú haditechnikai együttműködés keretében Törökország olyan Sz–400-as Triumf közepes és nagy hatótávolságú rakétavédelmi rendszereket vásárolt Moszkvától, amelyeket az oroszok pont a NATO elleni bevetésre terveztek. A mindemellett egyre inkább sűrűsödő diplomáciai találkozók és rendszeres telefonbeszélgetések már-már egy olyan baráti szövetséget sugalltak, ami érthető okokból a nyugati kormánytisztviselőkben már komoly aggodalmat ébresztett.

VESZÉLYES EGYENSÚLYPOLITIKA

Ettől fogva Törökország kockázatos külpolitikát folytatott. Míg valójában mindkét fél felé tett gesztusokat, egyre inkább egy önálló, kizárólag saját érdekeit szem előtt tartó álláspontot képviselt, és az Oroszországgal fenntartott viszonya többnyire csak az Amerikai Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolat tüstökártyájának bizonyult. Ez a látszólagos politikai zűrzavar pedig nemhogy nehezítette volna Törökország helyzetét, de Erdoğan még sikeresen lavírozva a két fél között igyekezett maximális profitot is húzni a kettős egyensúlypolitikájából.⁸ Miközben Ukrajna inváziójától kezdve a NATO és Oroszország kapcsolata mélypontra került, Ankara gazdasági kapcsolatai Moszkvával valóságos virágzásnak indultak. Mivel Törökország a nyugati államokkal ellentétben nem vezetett be szankciókat, a kétoldalú kereskedelmi szint több mint a duplájára emelkedett. E rövid idő alatt a két ország számos gazdasági és kereskedelmi projektet valósított meg. Ide sorolható többek között az Oroszországból érkező Török Áramlat földgázvezeték fekete-tengeri szakaszának megnyitása,⁹ valamint a Roszatom segítségével kivitelezett törökországi atomerőmű is, Akkuyu mellett.¹⁰ Ankarát nem az ideológiák érdekelték, hanem a kereskedelemből beáramló profit, bárhonnan is jön. Mindeközben a háború hatására orosz állampolgárok ezrei indultak meg Törökország felé, és a turizmus mellett mintegy egyharmadával felpörgették a lakáspiacot is. A beáramló orosz tőke pedig igencsak jól jött a mélyponton lévő török gazdaságnak. A háború elhúzódásával ugyanis Ankara folyamatosan küzd a líra leértékelődésével, ami egy év alatt csaknem a felére zuhant az euróval szemben.¹¹ A mindeközben egyre inkább tapasztalható drágulás, és a mintegy 11%-os munkanélküliség már eddig is komoly társadalmi tiltakozásokat váltott ki, ami jelentősen ronthatta volna Erdoğan esélyeit a közelgő elnökválasztásokon. És annak ellenére, hogy a török elnök olykor Oroszországgal karöltve mindent megtesz az amerikai befolyás ellensúlyozása érdekében, ebben a súlyos pénzügyi válságban egyre kevésbé attraktívan lépett fel a Nyugattal szemben. Bár nem csatlakozott az Oroszország elleni szankciókhoz, ugyanakkor mindvégig hangsúlyozta Ukrajna területi integritását. Mi több, az Erdoğannal rokonságban álló Haluk Bayraktar vezérigazgató gyára ezzel párhuzamosan a világhírré szert tett Bayraktar TB2-es drónokat és Kirpi nehéz páncélozott csapatszállító járműveket is szállított Kijev részére,¹² mintegy ezzel demonstrálva az Amerikai Egyesült Államok felé, hogy bár problémás szövetséges, azért mégiscsak szövetséges. Törökországnak geostratégiailag

⁷ Putyin: Prioritás a török fegyverszállítás 2019.

⁸ Martín 2022.

⁹ Megnyitják a Török Áramlatot 2020.

¹⁰ Hárfás 2019.

¹¹ Váczi 2022.

¹² Réfi 2022.

nem érdeke egy túlzottan erős Oroszország. A Fekete-tengeren már a részben krími tatárok által lakott Krím félsziget 2014-es elcsatolása is az oroszok felé billentette a mérleget, végül 2015-től, a szíriai beavatkozásokkal pedig dél felől is megjelent a török határoknál.

Mindazonáltal egy esetleges orosz bukás esetén Ankara pozíciói jelentősen romlanának, hiszen a Nyugattal szembeni ellensúly eltűnne, ami szintén nem szolgálná a törökök érdekét. Emellett, ha az oroszok esetleg úgy éreznék, hogy a törököknek közük van a kialakult helyzethez, jelentős károkat tudnának okozni mind Szíriában a kurd szeparatisták, mind pedig a folyamatosan forrongó karabahi övezetben az örmények felkarolásával. A 2022 őszi azeri–örmény háborúban a török katonai és hírszerzési támogatás jelentős szerepet játszott Azerbajdzsán sikerében. Bár a 2023-as villámháború is *de facto* azeri győzelemmel zárult, az azeri–örmény viszony rendeződésére belátható ideig még nem számíthatunk. Így hát a kettős játszma tovább folytatódhat.

2023. október 7-én azonban ez a tézis is megrendült. A Hamász palesztin iszlamista szervezet egy körülbelül kétezer fegyverest bevető többfrontos támadást indított Izrael déli és középső része ellen. Válaszul Izrael tömeges légcsapásokat hajtott végre délen a Gázai övezet ellen, megnehezítve ezzel az alapvető civil infrastruktúra működését és az egészségügyi ellátást, valamint északon, a libanoni határnál. Bár Ankara a nyugati szövetségi rendszerben betöltött szerepét tekintve eleinte óvatosan fogalmazott, az al-Ahli kórház elleni október 17-ei rakétatámadást követően radikálisan változtatott politikai retorikáján. Ezzel egy időben tüntetők ezrei vonultak az utcára, és a belpolitikai nyomás miatt innentől egy meglehetősen nyers Hamász-párti kommunikációt folytatott. Törökország kapcsolata az Amerikai Egyesült Államokkal pillanatok alatt megroppant. Erdoğan már nyíltan hangsúlyozta, hogy Izrael – köztudottan a nyugati országok támogatásával – „*az emberiség történelmének legaljasabb támadását*” követte el a Gázai övezetben.¹³

Ezzel egy időben Putyin is remekül ráérezett a forrongó közhangulatra, és nyíltan bírálni kezdte az Amerikai Egyesült Államokat a kialakult válságért, majd kisvártatva Moszkvában fogadta a Hamász küldöttségét.

KONKLÚZIÓ

Az orosz–török kapcsolatokban a jelenlegi érdekegyezések ellenére az érdekszférák évszázados ütközése miatt továbbra is következhetnek feszültségekkel terhes időszakok, ám látnunk kell azt is, hogy a közel-keleti háború elhúzódása vagy esetleges eszkalálódása kitűnő alapot nyújthat Moszkvának arra, hogy még szorosabb kapcsolatba kerüljön a NATO második legnagyobb haderejével rendelkező országával. De megállapíthatjuk, hogy a közel-keleti konfliktus kirobbanása más szempontból is kedvez Oroszországnak. Egyrészt az Európai Uniónak és az Amerikai Egyesült Államoknak olyan erőforrásokat kell áldoznia a helyzet konszolidálására érdekében, amelyeket az ukrainai rezsim megsegítésére áldozott volna, másrészt a háború elhúzódása akár az olaj- és a gázárak megugrásával is járhat. Mindeközben felmutatott eredmények hiányában Washington tekintélye ismét megkérdőjeleződne, ami újfent alááshatja az Amerikai Egyesült Államok által dominált világrendet. Törökországnak pedig a jelenlegi helyzet lehetőséget biztosít, hogy növelje befolyását az arab világban.

¹³ Erdoğan: Everyone knows... 2023.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *Erdogan: Everyone knows that israel is just a pawn in the region which will be sacrificed when the right day comes.* odessa-journal.com, 2023. 10. 28. <https://odessa-journal.com/erdogan-everyone-knows-that-israel-is-just-a-pawn-in-the-region-which-will-be-sacrificed-when-the-right-day-comes> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Hárfás Zsolt: *Befejeződött a török Akkuyu Atomerőmű 1-es blokk reaktorépületének alapozása.* atombiztos.blogstar.hu, 2019. 03. 15. <https://atombiztos.blogstar.hu/2019/03/15/befejezodott-a-torok-akkuyu-atomeromu-1-es-blokk-reaktorepuletene-alapozasa/70251/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Hume, Tim: *Turkey's Erdogan, Russia's Putin reset relationship after jet shootdown.* CNN, 2016. 08. 09. <https://edition.cnn.com/2016/08/09/world/turkey-russia-erdogan-putin-meeting/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- *Lesz-e orosz–török háború? A több évszázados orosz–török geopolitikai konfliktusban a kurdok is szerepet vállalnak.* geopol Eurasia.blog.hu, 2016. 02. 12. https://geopol Eurasia.blog.hu/2016/02/12/oroszok_torokok_kurdok_a_konfliktus_es_annak_gyokerei_kilatasai (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Martín, José María: *Erdogan continues his diplomatic funambulism and hopes to strengthen his position in Libya as he mediates between Russia and Ukraine.* atalayar.com, 2022. 10. 16. <https://www.atalayar.com/en/articulo/politics/erdogan-continues-his-diplomatic-funambulism-and-hopes-strengthen-his-position-libya-he/20221016142123158652.html> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- *Megnyitják a Török Áramlatot.* euronews.com, 2020. 01. 07. <https://hu.euronews.com/2020/01/07/megnyitjak-a-torok-aramlatot> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- *Mi a törökök álláspontja a háborúról?* novekedes.hu, 2022. 03. 19. <https://novekedes.hu/elemezsek/mi-a-torokok-allaspontja-a-haborurol> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- *Putyin: Prioritás a török fegyverszállítás.* euronews.com, 2019. 04. 09. <https://hu.euronews.com/2019/04/09/putyin-prioritas-a-torok-fegyverszallitas> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Réfi Benedek: *Törökország orosz rulettje.* hypeandhyper.com, 2022. 11. 05. <https://hypeandhyper.com/torokorszag-orosz-rulettje-interju-penzvalto-nikolettel/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Szigetvári Tamás: *Eurázsiai partnerek – orosz–török politikai és gazdasági kapcsolatok a 21. században.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2014. http://real.mtak.hu/20617/1/szigetvari_eurazsiai_partnerek_orosz_torok_gazdasagi_kapcsolatok_KET_X_u_095410.81846.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- *Turkey signs deal to get Russian S-400 air defence missiles.* BBC, 2017. <https://www.bbc.com/news/world-europe-41237812> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)
- Váczi István: *Gyanús, hogy nagy tételben játsszák ki az Oroszország elleni szankciókat olasz árukkal.* g7.hu, 2022. 08. 01. <https://g7.hu/vilag/20220801/gyanus-hogy-nagy-tetelben-jatsszak-ki-az-oroszorszag-elleni-szankciokat-olasz-arukkal/> (Letöltés időpontja: 2024. 01. 15.)